

I. Teorie, koncepty, kontroverze

HLEDÁNÍ JMÉNA

Eli Clare³²

Reading across the Grain (1999)

přeložila Sylva Ficová

66 | Pojmenování

Hendikepovaný (handicapped). Postižený člověk sedí na ulici a žebrá na další jídlo. Takto jsme přežili v Evropě a ve Spojených státech, když se města rozrůstala a hospodářství přecházelo od zemědělství k průmyslové základně. Jsme žebráci s čapkami v rukou. Takto někteří z nás stále přežívají. Seattle, 1989: běloch sedí na chodníku a opírá se o železný plot. Páchne whisky a močí, tělo navlečené v roztrhaných hadrech. Nohy má jako párátko a kolena ohnutá dovnitř. Vedle něj leží berle. Na chodníku před ním stojí polystyrenový pohárek, z poloviny zaplněný mincemi. Za ním se táhne Pugetův průliv; voda se třpytí ve slunci. Kolem pobíhají turisté. Narovná hlavu a snaží se upoutat jejich oči. Pohárek v ruce. *Hendikepovaný*.³³

Postižený (disabled). Auto odstavené v levém pruhu je vyřazeno z provozu (disabled). Nebo široké křivolaké schody veřejné budovy vyřazují z provozu (disable) vozíčkáře. To slovo se používá jako podstatné jméno (*postižení* nebo lidé s *postižením*), přídavné jméno (*postižení* lidé) nebo sloveso (*postihla* ji nehoda): ve všech svých formách znamená „neschopnost“,

32 Eli Clare se identifikuje jako „transmuž“. (Pozn. editorky.)

33 *Hendikep* má každému účastníkovi soutěže poskytnout jinou kompenzaci, aby vyrovnal šance na vítězství. Slovo samo pochází z loterie zvané „hand in cap“ (ruka v čepici), ve které hráči měli ceny v čepici. Navzdory tomuto odvození slovní hříčka „hand in cap“ ironicky rezonuje s tím, jak postižení přežívali v roli žebráků.

v čem však naše neschopnost spočívá? Jsou naše těla jako auta vyřazená z provozu? Nebo tkví postižení v sociálním a fyzickém prostředí, ve schodech bez pomocné rampy? Přemýšlím o jazyku. Nepostiženým (nondisabled) často říkám tělesně schopní (able-bodied), nebo když chci být konfrontační, dočasně tělesně schopní. Jenže pokud sám sebe označuju za postiženého, abych popsál, jak se mnou svět diskriminující postižené zachází jako s člověkem s mozkovou obrnou, neměl bych nepostiženým říkat spíš *oprávněný*? Toto slovo totiž nenachází podmínku „nepostižení“ v nepostiženém těle, ale v reakci světa na ně. To není sémantická hra.

| 67

Mrzák (cripple). Žena, která kulhá, dítě s ortézami nebo muž se zkroutenýma rukama slyší slovo *mrzák* v nepřátelském světě nepostižených každý den. Přitom my v hnutí za práva postižených vytváříme kulturu mrzáků (crip culture), vyprávíme o mrzácích vtipy, identifikujeme citlivost, které říkáme „kriploušský“ humor. Nancy Mairs píše:

Jsem *mrzák*. Rozhodla jsem se, že mě to slovo bude označovat... Lidé – ať už zmrzačení nebo ne – se při slovu *mrzák* šklebí, což u slov *hendikepovaný* nebo *postižený* nedělají. Možná chci, aby se šklebili. Chci, aby mě vnímali jako náročnou zákaznici, ke které osud/bohové/viry nebyli laskaví, která však brutální pravdě své existence umí čelit tváří v tvář. Jako *mrzák* se naparuju.³⁴

Pajda (gimp). Slangové označení pro ty, kdo „kulhají“. Anglické slovo *gimp* pochází ze slova *gammy* (vadný), jež mezi sebou v 18. století používali vandráci pro označení nebezpečných a nepřívětivých míst. Jeden vandrák říkal druhému, kterého míjel na cestě: „Tam nechod'. Je to vadný.“ Jazyk zasvěcených, solidarita vandráků. Dnes, o pár století později zdraví jeden postižený druhého: „Ahoj, pajdo. Jak se máš?“ Jazyk zasvěcených, solidarita pajdů.

34 Nancy Mairs, 1986, *Plaintext*. Tuscon: University of Arisona Press, s. 9.

Dement (retard). Nedávno jsem zjistil, že slova mohou ranit tělo. *Dementem* mě nazývali mockrát – to slovo klouzalo z jazyků lékařů, spolužáků, sousedů, učitelů, cizích lidí na ulici, kteří to mysleli dobře. Celé roky předtím, než bylo mé řeči rozumět, se všeobecně předpokládalo, že jsem „duševně zaostalý“. Když jsem začal chodit do školy, učitelé mě chtěli zařadit do „speciálního vzdělávacího“ programu. Rodiče trvali na tom, aby mi dali další diagnostické testy, včetně testu IQ, a já – jako bílé dítě, které žilo v domě plném knih, myšlenek a gymnaziální angličtiny, postižené dítě, které se konečně naučilo mluvit – jsem si vedl dobře. Dovolili mi, abych se zařadil do „běžné“ první třídy. Učil jsem se přesčas, abych dokázal, že výsledky testu byly oprávněné. Přesto jsem byl na hřišti a na ulicích pořád byl *dement*, *opice* a *vadný*, a ta slova po mě házeli spolu s kameny a gumou. I doma jsem slýchal jejich ozvěny. Táta mi víc než jednou řekl, abych přestal chodit jako *opice*. Máma často mluvila o mé vrozené *vadě*. Slova zraňují snadněji než kameny a gummy.

Jinak schopný, se specifickými tělesnými potřebami (differently abled, physically challenged). Tyto eufemismy vymysleli nepostižení lidé, kteří nás chtějí uchránit před krutostí jazyka. Nancy Mairs vysvětluje své rozhodnutí používat slovo *mrzák* takto:

Jinak schopní... to má nádech stejné sémantické naděje, jež přeměnila *nerozvinuté země* v země *nedostatečně rozvinuté*, pak v *méně rozvinuté* a nakonec v *rozvojové*. Během této změny v nich i nadále hladověli lidé. Některé skutečnosti se diktátem jazyka neřídí.³⁵

Pojem *jinak schopní* se prostě snadněji říká, snadněji se o něm přemýšlí než o slovech *postižení*, *hendikepovaní* nebo *mrzáci*.

Exot (freak). Držím se pevně svého slovníku, ale definice unikají, říkají polovinu příběhů. Tady se musím zastavit. Slovo *exot* mě nutí zamýšlet se nad pojmenováním.

35 Tamtéž, s. 10.

Hendikepovaný, postižený, mrzák, pajda, dement, jinak schopný. Chápu svůj vztah ke každému z těch slov. Vysmívám se slovu *hendikepovaný*, s nímž jsem vyrostl v domněnání, že je vymysleli moji rodiče zvláště pro mě, moji rodiče, kteří se z duše styděli za mou mozkovou obrnu a zoufale chtěli najít lék. Slovo *postižený* používám jako přídavné jméno pro označení toho, co dělá svět, který diskriminuje postižené, mrzákům a pajdům. Při slově *mrzák* s sebou trhnu, na hřišti mé základní školy je totiž často doprovázely klacky a kameny, ale mám moc rád „kriploušský“ humor a tu odvahu proměnit ten pojem ve slovo vyjadřující hrdost. *Pajda* zpívá přátelskou píseň plnou ironie a pochopení. *Dement* na druhou stranu dělá vždycky zlou krev, je to hodně ostrý nůž. V ideálním světě by možná postižení byli *jinak schopní*: ve světě, kde by vydávání knih a časopisů v Braillově písmu a v audioverzích bylo samozřejmostí a slyšící by znakovali, ve světě, kde by školy byly plně integrované a zdravotní péče zdarma, a ne na příděl, ve světě, kde by univerzální bezbariérovost skutečně znamenala univerzální bezbariérovost, ve světě, kde by postižené nezavírali doma nebo v pečovatelských domech, kde by nebyli degradováni na zaměstnání v chráněných dílnách a nedostávali nízké mzdy. Ve stávajícím světě jsou však pojmy *jinak schopní*, *se speciálními tělesnými potřebami* toužebnou lží.

Hendikepovaný, postižený, mrzák, pajda, dement, jinak schopný, exot. U tohoto slova se musím zastavit. Exota nechápu. Znepokojuje mě. Moc se mi nelíbí a neumím si představit, že bych ho používal jako někteří politicky aktivní postižení. Přesto chci, aby slovo *exot* bylo stejně v pohodě jako *teplouš* a *mrzák*.

Teplouš (queer) je stejně jako *mrzák* ironické a vážné slovo, které používám k označení sebe sama a druhých ve svých komunitách. Slovo *teplouš* jasně vypovídá o tom, kdo jsem, o mém životě jako lesby, o mém vztahu k dominantní kultuře. Díky době, kdy jsem se vyskytoval – asi desetiletí po stonewallských bouřích – a místu – v silně zpolitizované lesbické komunitě – bylo pro mě používání tohoto slova snadné.

Obdivuju jeho vzdorovitou vnější břitkost, jeho pohodlnou vnitřní pravdu. Slovo *teplouš* mi patří. Stejně jako z mnoha důvodů i slovo *mrzák*. Slova *teplouš* a *mrzák* jsou podobná: mají šokovat, naplňovat hrdostí a sebevědomím, vzdorovat internalizované nenávisti a pomáhat utvářet politiku. Vybrali si je s radostí – slovo *teplouš* řada gayů, leseb, bisexuálů i translidí, slovo *mrzák* řada postižených.

70 | *Exot*, to je něco jiného. Na rozdíl od slov *teplouš* a *mrzák* je moje komunity z velké většiny nepřijaly.³⁶ Podle mě má slovo *exot* zraňující, děsivý nádech, se slovy *teplouš* a *mrzák* jde příliš daleko, a nepřináší tak dobrý a osvobozující pocit.

Tato záplava slov a jejich různých vztahů k marginalizovaným lidem a politicky aktivním komunitám mě fascinuje. Která slova jsou přijímána, která ne, a proč? *Teplouš* ano, ale *úchyl* ne. *Mrzák* a někdy *exot* ano, ale *dement* ne. Podobně jako většina ošklivých a ponižujících slov používaných k týrání a popichování marginalizovaných lidí – rasistických a sexistických urážek, urážek na základě příslušnosti k jiné třídě či postižení nebo homofobních urážek – slova *úchyl* a *retardovaní* téměř překypují křivdou a hořkostí, zlobou a jsou připomínkou sebenenávisti.³⁷ Pochybuji, že LGBT komunity a komunity postižených je někdy přijmou za své. *Mrzák*, *teplouš* a *exot* jsou naproti tomu na pomezí. Pro některé z nás v sobě nesou příliš mnoho smutku. Jiní si je volí s radostí a pýchou. Slova *teplouš* a *mrzák* považuji za svoje, slovo *exot* však ne, a chci vědět proč. Co je na něm zvláštního? Jakou má v sobě hořkost a bolest, kterou nemá slovo *mrzák* se svými konotacemi ubohých a narušených těl, a slovo *teplouš* se svými generalizujícími definicemi normality a abnormality? Chci slovu *exot* přijít na kloub, zatáhnout za nit zvanou historie.

36 Slovo *exot* (freak) používá vlastně řada marginalizovaných lidí: hippies, uživatelé drog, LGBT lidé i postižení.

37 Slovo *úchyl* (pervert) někdy používají teplí v komunitách „kožeňáků“ a S/M, jež si připadají marginalizované v rámci širší queer kultury. Nejde mi přitom o to, že slova *úchyl* a *retardovaný* se nikdy nepoužívají se sympatiemi nebo hrdostí, ale že nebyla přijata a nevytvořila individuální a skupinové identity.

II. Diskursy a identity

JAK ZDOLAT HORU

Eli Clare

The Mountain (1999), *Reading across the Grain* (1999)

přeložila Sylva Ficová

216 | I. Metafora

V životě marginalizovaných lidí, jejichž kosti drtí rutina kapitalismu, patriarchátu a ideologie nadřazenosti bílé rasy, se jako metafora tyčí velká hora. Kolik z nás se ji snažilo zdolat, poměřovalo se s ní, selhalo na ní a žilo v jejím stínu? Naráželi jsme hlavami do skleněného stropu, snažili se vyšplhat po sociálním žebříku, prohrávali s asimilací a drápali se za fantomem zvaným normalita.

Z vrcholku slyšíme, že odtamtud je svět velkolepý, že žijeme dole, protože jsme líní, hloupí, slabí a oškliví. Rozhodneme se na tu horu vyšplhat nebo slíbíme, že na ni vyšplhají naše děti. Ukáže se, že je to nepředstavitelně těžké. Máme strach: vždy, když se podíváme před sebe, nenacházíme nic ani vzdáleně povědomého nebo příjemného. Ztrácíme stopu. Naše vozíky uvíznou. Mluvíme špatnými jazyky se špatnými přízvuky, nosíme špatné šaty, špatně pohybujeme těly, kládeme špatné otázky, milujeme špatné lidi. A na té hoře je zatraceně smutno. Rozhodneme se, že toho šplhání necháme, a na místě, kde jsme, si postavíme nový dům. Nebo se rozhodneme sešplhat k těm, které milujeme, tam, kde je jídlo, kde se v šatech, s prachem, na chodníku, s rozpáleným asfaltem pod nohama, se svými berlemi cítíme dobře. Nebo tu stezku najdeme znovu a rozhodneme se ve šplhání pokračovat, jen aby nám titíž lidé, kteří nám řekli, jak báječný je svět na vrcholku, položili na cestu past. Spálí most přes neprůchodný kaňon. Překreslí naše lezecké mapy, abychom nakonec chodili v kru-

zích. Vyšlou svoje najaté gorily – pracující a chudé, jež zaměstnávají jako své oficiální tyrany – aby nás shodili z mostu. Možná se na vrchol dostaneme, ale nejspíš ne. A cena, kterou zaplatíme, je vysoká.

Na hoře se setkáváme s vnějšími silami, s vlivnými lidmi, kteří využívají statu quo a svého privilegovaného postavení na úplném vrcholu. Ale stejně živě se tváří v tvář setkáváme i se svými vlastními těly, se vším, čeho si vážíme a čím opovrhujeme, se všemi pevně zakořeněnými lžemi. Vím to, protože jsem se přistihl, jak klopýtám nahoru.

| 217

II. Příběh o supermrzákovi

Jsem pajda, mrzák, „postižený“ s mozkovou obrnou. Příběh o tom, jak klopýtám na horu, nezačíná na hoře, ale u jednoho z převládajících obrazů postižených, u supermrzáka. Chlapec bez rukou odpálí za svůj baseballový tým v Little League 486 bodů. Nevidomý přejde Appalačskou stezku z jednoho konce na druhý. Dospívající dívka s Downovým syndromem se naučí řídit auto a najde si přítele. Muž s jednou nohou běží přes celou Kanadu. Svět nepostižených je těmito příběhy přesyten: příběhy o pajdech, kteří se věnují tak skvělým činnostem, jako je chůze na 4 000 kilometrů, nebo tak obyčejným, jako chození do autoškoly. Soustředí se na postižené, kteří „překonávají“ postižení. Posilují nadřazenost nepostiženého těla a mysli. Mění jednotlivé postižené, kteří prostě žijí své životy, v symboly inspirace.

Příběhy o supermrzácích se nikdy nesoustředí na podmínky, kvůli nimž je pro lidi s Downovým syndromem tak těžké najít si partnery, pro nevidomé prožít dobrodružství a pro postižené děti věnovat se sportům. Nemám na mysli zdravotní předpoklady. Myslím materiální, sociální a právní podmínky. Myslím nedostatek příležitostí zaměstnání, vzdělání, služeb osobní asistence. Mám na mysli stereotypy a postoje společnosti. Mám na mysli útlak. Dominantní příběh o „postižení“ by měl vyprávět o diskriminaci postižených, ne

o inspirativním supermrzákovi, ne příběh typu „věřte – nevěřte“.

218 | V představách nepostižených jsem byl supermrzákem víc než jednou. V přespolním běhu a atletice jsem na střední škole byl úplně poslední ve víc závodech, než kolik jich napočítám. Moje strnulé, šlachovité tělo, pravé chodidlo, které při únavě vybočovalo na stranu, s těmi kilometry, stopkami, cílovou ro-vinkou a posledním blátivým kopcem bojovalo. Někdy mě ve-doucí běžci předběhli i v závodě na pouhou míli. Někdy jsem se na trase přespolního běhu doploužil za všemi o dvě, tři, čtyři minuty později. Běžel jsem, protože jsem běhal moc rád, a přesto za mnou po každém závodu přišli cizí lidé, aby mi po-děkovali, plakali nade mnou a řekli mi, jak jsem inspirativní. Pro ně jsem tehdy nebyl další beznadějně pomalá, houževnatá středoškolská atletka, ale supermrzák, tragicky udatné děvče s mozkovou obrnou, odvážný mrzák. Stálo to za houby. Slogan na jednom z mých oblíbených triček z černé bavlny s velkými světélkujícími růžovými písmeny, vždy po jednom slově na řádku, zní: KAŠLETE NA SOUCIT.

Moje klopýtání na horu je dalším druhem příběhu o super-mrzákovi, příběhu o internalizaci supermrzáctví, o tom, jak jsem se supermrzákem stal ve svých představách, příběhu o loňském pokusu zdolat horu Mount Adams s kamarádkou Adrienne. Ten výlet jsme plánovali roky. Adrienne strávila dětství toulkami v Bílých horách v New Hampshiru a chtěla mě vzít na svoje oblíbená místa. Za šest let jsme ten výlet při-pravovali šestkrát, a pokaždé do toho na poslední chvíli něco vlezlo. Vloni v létě nakonec všechno vyšlo.

Hory miluju stejně jako oceán, ne jemnou, romantickou láskou, ale silným pocitem v kostech. Když Adrienne vytáhla svoje průvodce a lezecké mapy a řekla mi, ať vyberu horu, kterou zdoláme, hledal jsem velkou horu, dlouhou, náročnou trasu, stezku, která by nás zavedla až nad horní hranici lesa. Vybral jsem horu Mount Adams. Myslím, že jsem se Adrienne zeptal, jestli tu trasu zvládnou, což mělo znamenat: „Budu se

muset drápat přes hluboké rokliny po úzkých velkých můstcích bez zábradlí, abych se dostal na vrchol?" Bez zaváhání řekl: „Kdepak.“

Šel jsem z Los Angeles do Washingtonu, D. C., v pochodu za mír, sám jsem trampoval v jižních Appalačských horách, podél Hořejšího jezera a na plážích v Point Reyes, pachtil jsem se přes průsmyk Cottonwood Pass a dunami South Manitou. Chodit jsem se učil déle než většina dětí – tedy určitě déle než většina nepostižených dětí. Měl jsem dva a půl roku, než jsem přišel na to, jak stát na vlastních nohou, opřít se patami o zem a přenášet váhu na celé dlouhé ploše obou chodidel. Několik let nosím ortopedické boty – humpolácké, nepoddajné potvory – ale nikdy jsem nemusel podstupovat lékařskou terapii ani operaci. Dnes chodit umím a často ujdu nekonečné kilometry jen pro tu radost z chůze. V komunitě postižených mi říkají chodec, tedy někdo, kdo nepoužívá vozík, kdo spíš chodí, než jezdí. S Adrianne chodíme na túry už roky. O jejím úsudku jsem nikdy nepochyboval. Samozřejmě, že Mount Adams zvládnu.

Noc před túrou přšelo. Ráno nás napadlo, že bychom ji mohli odložit. Předpovědi počasí z vrcholku pořád vypadaly nejistě, ale v deset ráno se začaly zvedat mraky – sice později, než jsme měli v plánu vyjít, ale pořád to stačilo. První kilometr a půl se táhl strmými hromadami kamení, na kterých se mi ztěžka dýchalo, a pot mi zmáčel bavlněné tričko a stékal do očí. Tohle úsilí a zápřah, jež namáhají stehenní svaly a lýtká, plíce i srdce, mám moc rád.

Stezka se znovu a znovu rozděluje, teď je strmější a kamenitější, a nezatáčí se, ale vede přes haldy rozeklané žuly porostlé mechem a trochu kluzké od nočního deště. Musím se začít dívat, kam dávám nohy. Rovnováha pro mě vždycky byla trochu problém, protože moje pravá noha je méně stabilní než levá. Na nejisté půdě se každý krok stává promyšleným pohybem, zvlášť pokud váhu přenáším pravou nohou. Po stezce postupuju pomalu, obě nohy dávám k sobě, pořádně na jeden

kámen, a teprve pak se nakloním k dalšímu kroku. Moje rovnováha je pak jistější, ale ztrácím rychlost získanou houpavým krokem, dotykem země a dalším, současným odrazem. Moje přerušované lezení nemá žádný rytmus. Vím, že cesta dolů bude horší, nedostatek rovnováhy ještě umocní gravitace. Sleduju, jak Adrianne přede mnou po téhle strmé žulové cestě skáče z kamene na kámen. Vím, že ztěžka dýchá, není to snadný výstup, ale pro ni není každý krok strategická hra. Začínám mít strach, protože stezka stoupá ostřeji a kamenů neubývá. Ani nedomýšlím, jak s téhle hory sestoupím dolů. Šplhám dál. Adrianne na mě začíná každých 50 metrů čekat. Nakonec jí řeknu, že mám strach.

Po téhle stezce ještě nešla, takže mi nemůže říct, jestli bude ještě strmější. Studujeme lezeckou mapu a kontrolujeme čas. Máme před sebou hodně hodin denního světla, ale oba přemýšlíme o tom, jak dlouho mi může trvat sestup pomocí rukou a zadku, když nohám nemůžu věřit. Chci pokračovat až k horní hranici stromů, borovice jsou čím dál nižší, pokroucené a seschlé, ustupují křoviskům a pak žule pokryté lišejníkem až k vrcholku vysušenému sluncem, kde se všechny hory hroutí směrem k zamřazenému modrému horizontu. Chci tak moc, ale cítím strach spolu s láskou a skutečně žitým tělesným omezením, a proto se rozhodneme vrátit. Pláču, snad poprvé kvůli něčemu, co chci dělat. Měl jsem spoustu důvodů věřit, že to zvládnou, ale ve skutečnosti to nejde. Pláču usedavě, pak vstanu a scházím za Adrianne s hory dolů. Jde to ztěžka a pomalu, často používám ruce i zadek a přál bych si, abych mohl používat gravitaci jako Adrianne a mohl skákat z jednoho rovného místa na druhé z této neuspořádané hromady kamení.

O sestupu z hory Mount Adams jsem hodně přemýšlel. Přemýšlel jsem o té zatrpklosti. Pokud si pamatuji, určitým otázkám jsem se vyhýbal. Byl bych dobrý běžec, kdybych neměl mozkovou obrnu? Mohl bych být chirurg nebo klavírista, tanečník či gymnasta? Lákavé otázky, které nemají odpověď. Do oblasti označené *zatrpklost* odmítám vstupovat. Uvažoval jsem

o kamarádce, která je podle svých slov poslední z lidí s dětskou obrnou, protože se narodila těsně předtím, než objevili vakcínu. Ptá se někdy, jak by její život mohl vypadat, kdyby se narodila o pět let později? Na lezecké mapě by zahořkllost byla vyznačena červeně.

Premýšlel jsem o modelu postižení, který odděluje hendikep od postižení. Teoretik Michael Oliver definuje hendikep (*impairment*) jako „chybějící část končetiny nebo celou končetinu, nebo vadnou končetinu, organismus či tělesný mechanismus“.⁸⁶ Chybí mi dost velká míra jemné motoriky. Třesou se mi ruce. Nemůžu hrát na klavír, položit ruce jemně na klávesnici ani psát patnáct slov za minutu.

Z mých prstů nikdy neproudí celé odstavce. Moje písmo je pomalá škrábanice. Mám potíže se zvedáním a pokládáním malých předmětů. Krájení cibule ostrým nožem je pro moje ruce riskantní. Kuchyňský robot v mém domě není luxus pro zbohatlíky, ale pomocné zařízení. Moje hrubá motorika je lepší, ale ne skvělá. Ujdu jeden kilometr za druhým, můžu běhat a skákat i přeskakovat a poskakovat, ale nečekejte, že přejdu po kladině. Visuté lano by mě zabilo, s přeskakováním balvanů a lezením po skalách to není o moc lepší. Nežádám soucit. Vyprávím vám o svém hendikepu.

Postižení (*disability*) Oliver definuje jako „nevýhodu nebo omezení činnosti způsobené současnou organizací společnosti, jež bere nulový nebo jen malý zřetel na osoby s tělesným [a/nebo kognitivním/intelektuálním] hendikepem, a vylučuje je tak z hlavního proudu společnosti“.⁸⁷ Píšu dost pomalu na to, aby pokladní začali být nervózní, když podepisuju šeky, přestali se mnou mluvit, otáčeli se na moje společníky a podávali jim moje stvrzenky. Nezvládal jsem důležité testy na čas, protože mi vyučující nedali čas navíc, abych dokončil alespoň pouhý tělesný akt psaní, a nedovolili mi používat psací

86 Citováno in David Hevey: *The Creatures Time Forgot: Photography and Disability Imagery*, s. 9.

87 Tamtéž, s. 9.

stroj. Odmítli mi dát práci, protože můj potenciální zaměstnavatel se domníval, že moje pomalá, špatně artikulovaná řeč znamená, že jsem hloupý. Všude, kam jdu, na mě lidé civí, v restauracích, když jím, v potravinách, když lovím mince z kapsy, abych zaplatil, v parku, když si hraju se svým psem. Nežádám o soucit. Jen vám vyprávím o postižení.

Do velké míry jsou podstatou útlaku postižených bariéry. Už zdolání hory Mount Adams, v polovině stezky Air Line Trail, brání ohromné množství překážek. Pokud bezbariérovost měříme sníženými chodníky, rampami, tím, zda se z nich v zimě odklízí sníh a led, šířkou dveří a výškou pultů, přítomností nebo nepřítomností Braillova písma, skrytých titulků, znakové řeči a telekomunikačních zařízení pro neslyšící, příčinou mé neschopnosti vyšplhat až na samý vrchol hory Mount Adams není postižení. Rozhodl jsem se vrátit, protože dosažení vrcholu záviselo spíš na mém hendikepu než postižení.

Jenže i když jsem dospěl k této myšlence, cítil jsem, že se jí vzpírám. Pohodlné oddělení postižení od hendikepu mi nesedí. Mou životní zkušenost s mozkovou obrnou natolik utvářela diskriminace vůči postiženým, nebo – abych použil Oliverův jazyk – mou zkušenost hendikepu utvářelo postižení, že mám s jejich oddělováním potíže. Chápu rozdíl mezi nezvládnutím testu kvůli hloupému školnímu pravidlu nedat víc času a nezdoláním vrcholu Mount Adams, protože stezka byla pro moje nohy moc strmá a kluzká. První neúspěch souvisí se společensky konstruovaným omezením, druhý s tělesným.

Přesto oba souvisejí s mým tělem. Čím rychleji se snažím psát, tím víc se pero vymyká mé kontrole, svaly dostávají křeč, pak se stáhnou v pokusu zastavit třes, a ramena a horní část paže začínají být bolestivě napnuté. I když má toto společensky konstruované omezení jednoduché řešení – dostupnost psacího stroje, počítače či magnetofonu nebo osoby, které se může diktovat – problém zakouším přímo na fyzické úrovni. Tělesné omezení vnímám podobně. Moje nohy prostě neznají nutnou rovnováhu. Klopýtám z jednoho kamene na druhý

a opakovaně vyrovnávám rovnováhu, když začínám padat, a z té námahy, napětí a nedostatku rychlosti mě brzy rozbolí stehenní svaly. Tyto fyzické zkušenosti, jedna způsobená společenskou konstrukcí, druhá tělesným omezením, přecházejí přímo ve frustraci a nutí mě zmačkat test, který nemůžu dopsat, a házet kameny, které nemůžu zlézt. Tato frustrace žádné pohodlné dělení mezi postižením a hendikepem nezná. Nezná je ani zklamání a pocit trapnosti. Když mám dobrý den, hněv vůči svému tělu umím oddělit od hněvu, který musím obrátit vně a namířit vůči každodenním diskriminačním blbostem. Rozdmýchat vnější hněv a zároveň transformovat ten vnitřní však není nijak jednoduché ani pohodlné. Dospěl jsem k názoru, že Oliverův model postižení dává teoretický a politický smysl, ale pomíjí důležité emocionální skutečnosti.

| 223

Přemýšlel jsem o svých nepostižených přátelích, kterým na kempování, túrách a trempování nezáleží. Dovolenou by nikdy netrávili zmáčení potem a udýchaní v půli cesty na vrchol hory. Začal jsem si psát seznam jejich jmen a řekl o tom Adrienne. Připomněla mi další přátele, které baví lehké procházky po snadných, dobře udržovaných stezkách. Mnozí z nich by se o prudkou kamenitou stezku, kterou jsem zdolával hodinu a půl, než jsem se otočil, ani nepokusili. Přidali jsme jejich jména na můj seznam. Stal se z něj dlouhý soupis. Usoudil jsem, že pokud to, co se mi tam nahoře stalo, částečně souviselo s hendikepem, částečně to souviselo i s touhou, mou touhou lézt po horách.

Přemýšlel jsem o supermrzácích. Někteří z nás – ten chlapec, který v baseballu získal 486 bodů, muž, který prošel Appalačskou stezkou – dosáhli něčeho skutečně výjimečného, a stali se supermrzáky. Jiní – dospívající děvče s Downovým syndromem, jež si našlo přítele, kluk s mozkovou obrnou, který běhá závody a věnuje se přespolnímu běhu – vedou úplně obyčejný život, a přesto se supermrzáky stali. Na přítele a přespolním běhu nic zvlášť pozoruhodného není. Jenže ať nasbíráme 486 bodů v baseballu, nebo máme vztah, jsme úžasní. Vytvářením příběhů o supermrzácích nepostižení ne-

oslavují konkrétní úspěch, jakkoli mimořádný nebo obyčejný. Tyto příběhy spíš spoléhají na dojem, že postižení a úspěch si protirečí a že každý postižený, který tento protiklad překoná, je hrdina.

224 | Věřit, že úspěch si protirečí s postižením, znamená spojovat s postižením bezmoc, a za takové spojení platí mrzáci hroznou cenu. Nepostižený svět nás zavírá do pečovatelských domů. Zbavuje nás prostředků pro nezávislý život.⁸⁸ V neskutěčně vysoké míře nás tělesně a sexuálně zneužívá.⁸⁹ Odmítá nám dát práci, i když je pracoviště přístupné, protože vada řeči, kulhání, ventilátor a slepecký pes jsou znamením neschopnosti.⁹⁰ Cena je neuvěřitelně vysoká.

Situace supermrzáka se tak komplikuje. Na odvrácené straně supermrzáctví leží soucit, tragédie a pečovatelský dům. Postižení to vědí a v našem procesu poznávání někteří z nás tyhle nesmysly internalizují. Vytváříme vlastní supermrzáky, zvláště takové, kteří dosahují mimořádných věcí a narušují naše tělesná omezení. Supermrzáctví používáme jako štít a ochranu, jako by nás tato individuální internalizace mohla ubránit před útlakem.

Na horu Mount Adams jsem lezl hodinu a půl se strachem, nebyl jsem si jistý, jestli dokážu sestoupit dolů, věděl jsem, že na dalším kameni můžu přijít o rovnováhu, a přesto jsem lezl. Určitě proto, že jsem chtěl na vrchol, a kvůli tomu pocitu v kostech. Lezl jsem však i proto, že jsem chtěl říct: „Ano, mám mozkovou obrnu, ale podívejte. Podívejte se, sledujte mě. I já umím lézt na hory.“ Chtěl jsem se znovu osvědčit. Chtěl jsem svou mozkovou obrnu překonat.

88 Marta Russell: *Beyond Ramp*, s. 96–108.

89 Dick Sobsey: *Violence and Abuse in the Lives of People with Disabilities*, s. 68.

90 Joseph Shapiro: *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*, s. 27–28.

Překonávání má velkou moc. Doma mi pak přátelé řekli: „Vždyť nás tím svým chozením všechny strčíš do kapsy.“ Moje sestra, která horolezectví bere vážně a tráví spoustu víkendů v Severních Kaskádách, mi řekla: „Vsadím se, že se správným vybavením a dostatečnou praxí bys Mount Adams zdolal.“ Žena, která mě nezná, řekla Adrienne: „Ať to ten tvůj kamarád nevzdává. Dokáže všechno, co bude chtít. Musí jen dost chtít.“ Když jsme s Adrienne začali mluvit o dalším výletu do Bílých hor, sám jsem řekl: „Kdybych měl turistickou hůl a zvolili bychom suchý den a jinou stezku, možná bych na vrchol té hory vylezl.“ Ani jednou jsem neslyšel: „Rozhodl ses správně, když ses vrátil.“ Ta hora prostě nezmizí.

| 225

Prázdný vozík s nápisem „Tak dobrý obchod, že přinutí lidi vstát a jít“ tvrdí, že postižení, kteří vozíky používají, a tím pádem všichni postižení, jednoduše čekají, až kapitalistické mocnosti najdou lék. Lék na některá postižení možná existuje už dnes nebo bude existovat v budoucnosti a může být v životě některých postižených důležitý. V podstatě však nečekáme, až nás vyléčí. Dávat postižení do souvislosti s možností jeho léčby znamená přijímat lékařský model postižení, považovat postižené za nemocné, ochorelé, choré lidi. Nepostižení se mě někdy ptají, co bych dělal, kdybych si mohl vzít kouzelnou pilulku a probudit se jako „normální“ – tedy bez mozkové obrny. Vždycky se ptají tak, že vím, že můj život považují za neuvěřitelně těžký. Rád jim říkám, že pro mě znamená mozková obrna totéž jako mít modré oči, rusé vlasy a dvě ruce. Jinak svoje tělo neznám. Největší rozdíl je, že kvůli mým modrým očím mě nikdo nelituje, neupírá mi zaměstnání a nejedná se mnou jako s desetiletým. Moje mozková obrna není prostě zdravotní stav. Nepotřebuju kvůli ní zvláštní lékařskou péči a medikaci ani léčbu, pomůcky, které používám, najdu v katalogu počítačů, ne v nemocnici. Postižení má samozřejmě mnoho různých podob. Některá postižení, v závislosti na svém hendikepu, mohou mít po určitou dobu nebo trvale naléhavé zdravotní potřeby. Ale nutnost konkrétních zdravotních potřeb je něco jiného než nálepkování člověka

s roztroušenou sklerózou nebo chápání kvadruplegie jako nemoci. Hnutí za práva postižených stejně jako jiná hnutí za společenské změny označuje za problém systému útlaku, ne jednotlivá těla. Stručně řečeno, léčbu potřebuje diskriminace postižených, ne naše těla.

226 |

Spíše než vyléčení chceme občanská práva, rovné příležitosti, výdělečnou činnost, příležitost k nezávislému životu, dobrou lékařskou péči a respekt zdravotníků a nesegregované vzdělávání. Chceme být součástí světa, ne těmi, které izolují a kterých se straní. Chceme nové definování hodnot, které postižení neumístí na okraj jako obávaný a nenáviděný stav, ale do centra jako výzvu dominantní kultuře. Paul Longmore, historik a aktivista za práva postižených, píše:

Neslyšící a postižení odkrývají nebo formulují soubory alternativních hodnot vycházejících ze zkušeností neslyšících a postižených. Tyto hodnoty jsou výrazně jiné, a dokonce opačné, než hodnoty nepostižené většiny. [Postižení] tvrdí, že si necení soběstačnosti, ale sebeurčení, necení si nezávislosti, ale vzájemné závislosti, necení si funkční odloučenosti, ale lidské komunity. Toto utváření hodnot bere postižení jako své východisko.⁹¹ Není třeba říkat, že vyléčení není na našem seznamu cílů na předním místě. (Longmore 1995: 8–9)

Dívám se na tři dospělé a jedno dítě na plakátu organizace Mencap⁹², na kterém všichni pózuji jako pasivní děti, a mys-

91 Paul Longmore: „The Second Phase: From Disability Rights to Disability Culture,“ s. 8–9.

92 Mencap je britská organizace nabízející podporu lidem, kteří jsou vystaveni mechanismům postižení pro zdánlivou intelektuální nezpůsobilost či nedostatečnost. Historie organizace i sám její název napovídají mnoho o dobově proměnlivém pohledu na mentální odlišnost. Organizace vznikla v roce 1946 jako The National Association of Parents of Backward Children, v roce 1955 byla přejmenována na The National Society for Mentally Handicapped Children, v současnosti i Mencap upřednostňuje termín „learning disability“, do češtiny převáděný jako „potíže (či poruchy) s učním“, nicméně tyto způsoby překladu nevystihují

lím na věčné dětství, do něhož je řada postižených nucena. Každý den zápasím se stereotypem dětinského mrzáka a ve světě nepostižených si musím znovu a znovu budovat pozici jako zcela dospělý člověk. Moje třesoucí se ruce ze mě příliš často jaksi nevysvětlitelně dělají dítě. To, že mě společnost, která si děti nevážší, vnímá jako dítě, znamená, že jsem vystavován povýšenecké shovívavosti, ignorují mě a mluví se mnou přezíravě. Chtěl bych korunu pokaždé, kdy mě pohladí po hlavě a řeknou, že jsem hodný mrzáček, i když ne nutně slovy, ale řečí těla a určitým tónem hlasu.

| 227

Mimo stereotypy existuje skutečné dětství, do něhož jsou odkázáni mnozí postižení. Řada výrazně postižených lidí nikdy neopustí domácnost svých rodičů a nikdy nenajde zaměstnání. Nebo pracují v chráněných dílnách a vykonávají monotónní úkoly u montážní linky, například třídí součástky, a jsou placeni na hodinu nebo od kusu, a tak jako tak domů přinášejí jen pár dolarů denně.⁹³ Pečovatelské domy, skupinové ubytování nebo další státní instituce argumentují proti samostatnému bydlení a neustále opakují, že jejich úkolem je postižené chránit.⁹⁴ Do poloviny 70. let byla běžnou a zákonnou praxí nucená sterilizace osob s kognitivním postižením. Lékaři ji bránili tvrzením, že osoby považované za „mentálně retardované“ či, to podle dekády, za „defektní“ nebo „slabomyšlné“ či „imbecilní“ nemohou být sexuálně „odpovědné“ a neměly by mít děti. Praktikovali tak myšlenky eugenického hnutí z počátku 20. století.⁹⁵ Federální a státní předpisy znesnadňují postiženým uzavírání sňatků, pořizování a výchovu dětí. Řekněme, že postižený muž, který dostává dávky sociálního zabezpečení, se ožení se ženou, jež má jiný zdroj příjmu. Podle současných předpisů zřejmě o své dávky přijde bez ohledu

smysl anglického originálu, který spíše než na individuální „poruchu“ či „obtíže“ odkazuje na bariéry v systému vzdělávání, které pramení z předpokladu o „normálním“ fungování intelektu a mysli. (Pozn. editorky.)

93 J. Shapiro, *No Pity*, s. 143 a 208.

94 Tamtéž, s. 289–321.

95 Sobsey, *Violence and Abuse*, s. 119–120.

na to, zda jeho partnerka vydělává dost pro oba. Tato situace vede některé postižené k utajování sňatků.⁹⁶ Nebo může stát jako v Michiganu na začátku 90. let hrozit, že postiženým rodičům odebere dítě, neboť se o ně údajně nemohou adekvátně starat. V michiganském případě si rodiče nemohli dovolit pečovat o dítě sami a zákony státu Michigan jejich státem financovaným osobním asistentům, kteří jim pomáhali s každodenními úkony, zakazovaly starat se o jejich dítě. Podle zákona mohli asistenti pomáhat rodičům například na toaletu, ale nemohli dát jejich dítěti plenu.⁹⁷ Všechny tyto paternalistické síly – právní, lékařské, finanční – pro řadu postižených dospělých vytvářejí a udržují podmínky skutečně odpovídající zkušenosti dětství.

LITERATURA

- Hevey, D. 1992. *The Creatures Time Forgot: Photography and Disability Imagery*. London: Routledge.
- Longmore, P. 1995. „The Second Phase: From Disability Rights to Disability Culture.“ *The Disability Rag*, 16. 5., 8–9.
- Russell, M. 1998. *Beyond Ramps*. Monroe, ME: Common Courage Press.
- Shapiro, J. 1994. *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*. New York: Times Books.
- Sobsey, D. 1994. *Violence and Abuse in the Lives of People with Disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
- Waxman, B. F. 1994. „It's Time to Politicize Our Sexual Oppression.“ P. 83 in B. Shaw (ed.). *The Ragged Edge: The Disability Experience from the Pages of the First Fifteen Years of the Disability Rag*. Louisville: The Avocado Press.

96 Barbara Faye Waxman: „It's Time to Politicize Our Sexual Oppression,“ s. 83.

97 Shapiro, *No Pity*, s. 255–256.

III. Napříč kategoriemi

EXOTI A TEPLOUŠI¹⁷⁵

Eli Clare

Freaks and Queers (1999)

přeložila Sylva Ficová

344 | Hrdost není nepodstatná věc. Bez hrdosti postižení daleko spíše bezvýhradně přijmou každodenní podmínky diskriminační společnosti: nezaměstnanost, chudobu, segregované a podřadné vzdělávání, roky strávené v pečovatelských domech, násilí páchané pečujícími osobami, bariéry. Bez hrdosti se odpor jednotlivce i kolektivu vůči útlaku stává téměř nemožným. Kriploušská hrdost (*disability pride*) však nepřichází jen tak snadno. Postižení je prosycené studem, oděné mlčením a zakořeněné v izolaci.

Roku 1969 jsem v oregonském zapadákově nastoupil do „běžné“ první třídy po dlouhém boji se školskými úředníky, kteří mě chtěli zařadit do „zvláštního vzdělávání“. Vyhrál jsem jen proto, že jsem dobře zvládl test IQ, můj otec znal ředitele a učitel první třídy, který bydlel kousek od nás proti proudu řeky, měl rád mou rodinu a zastal se mě. Stal jsem se prvním postiženým dítětem v hlavním proudu vzdělávání v okrese. O osm let později první zákony vyžadovaly veřejné vzdělání pro postižené děti a byl podepsán federální zákon IDEA (zákon o vzdělávání osob s postižením) a federální zákon Section 504.¹⁷⁶ V polovině 80. let už zařazování do hlavního proudu

175 Úryvky z kapitol „Freaks and Queers“ a „Reading Across the Grain“. Přestože termín *freak* je možno do češtiny převádět i výrazem „zrůda“, současnému kontextu, ke kterému zde Eli Clare odkazuje především, odpovídá spíše zde volený výraz „exot“. (Pozn. editorky.)

176 Jedná se o zkrácený název dodatku k zákonu („Rehabilitation Act“) z roku 1973, který přiznával některá práva „postiženým“. Tento dodatek byl uveden

vzdělávání nebylo výjimkou ani na malých venkovských školách, roku 1969 jsem však byl první.

Nikdo – ani moje rodina ani moji učitelé – nevěděl, jak vzít na vědomí a plnit potřeby související s mým postižením, a zároveň mě nechat žít poměrně obyčejné, drsné dětství. Neměli prostě žádné zkušenosti s chytrým pajdavým šestiletým dítětem, které se rychle učí, ale má potíže s fyzickým aktem psaní, které zná všechny odpovědi, ale jehož řeči je těžké rozumět. Při úsilí vyřešit tento rozpor všichni mé postižení a s ním související potřeby co nejvíc ignorovali. Když jsem měl potíže se zvednutím sklenice vody, zavázáním bot, zvedáním mincí, šroubků či kancelářských sponek, napsáním svého jména na tabuli, nikdo se neptal, jestli potřebuju pomoc. Když jsem nemohl dokončit úkol v určeném čase, učitelé trvali na tom, ať ho odevzdám nedokončený. Když si mě spolužáci dobírali jako *dementa*, *opici* a *vadného*, nikdo mě neutěšoval. Rychle jsem se stal třídním vyvrhelem a dospělí mě nechali, ať se o sebe postarám sám. Zachovával jsem si co největší odstup od dětí ve „zvláštní“ třídě. Byl jsem odhodlaný nestát se jedním z nich. Chtěl jsem být „normální“, být považovaný za nepostiženého, i když moje roztřesené ruce a špatně artikulovanou řeč nebylo možné ignorovat.

Rozhodně jsem nebyl jediný postižený člověk, kterého jsem znal. V Port Orfordu měla řada mužů postižení v důsledku zaměstnání: chybějící prsty, paže a nohy, zlomené páteře, vážné poškození nervů. Dobrý přítel mých rodičů měl cukrovku. Děvče od sousedů, o sedm až osm let mladší než já, mělo stejně jako já mozkovou obrnu. Bratr mé nejlepší kamarádky měl těžký mentální hendikep. Přesto jsem nikoho s postižením neznal; nikdo z nás nebyl ochoten mluvit, každý z nás se schovával, jak to jen šlo.

Nikdo nepodtrhuje tuto ironickou izolaci lépe než Mary Walls, která do mé třídy přišla ve čtvrtém ročníku. Na obou

v platnost v roce 1977 a je často považován za první antidiskriminační opatření chránící „postižené“. (Pozn. editorky.)

uších nosila naslouchátka a své dny dělila mezi „normální“ a „zvláštní“ třídu. Měli jsme společnou logopedku. Škoda že jsme se neskamarádili, ale stali se místo toho nepřáteli. Mary mi nadávala a já ji honil. Dnes chápu, že Mary se snažila odečítat ze rtů a z těch mých to kvůli tomu, jak mozková obrna ovlivňuje mou řeč, bylo téměř nemožné. Nejspíš se mi posmívala z frustrace a já ji honil jako nikoho z těch, kdo mě šikanovali, protože jsem mohl. Dnes chápu to horizontální nepřátelství: gayové a lesby nemají rádi bisexuály, transsexuální ženy se dívají spatra na „drag queens“, příslušníci pracující třídy bojují s chudými. Marginalizovaní lidé z mnoha komunit vytvářejí svá vlastní vnitřní napětí a nepřátelství a postižení nejsou výjimkou. S nikým s postižením jsem se nepřátelil až do zhruba svých 25 let a i dnes je většina mých přátel, lidí, kterým říkám „vybraná rodina“, nepostižených. Když píšu o postižení, často se cítím jako podvodník, mám pocit, že nejsem postižený dost, nemám dostatečné kořeny v komunitě postižených k tomu, abych tato slova napsal na papír. *Toto je pro mě dědictví studu, mlčení a izolace.*

Hrdost funguje opačným směrem než internalizovaný útlak. Ten je živnou půdou pro stud, sebezapření, sebenenávisť a strach. Hrdost podporuje hněv, sílu a radost. Přetvoření sebenenávisti v hrdost je základním aktem odporu. V mnoha komunitách se jednou z arén pro tuto transformaci stává jazyk. Nenávistná a agresivní slova lze někdy neutralizovat, či dokonce změnit ve slova hrdosti. Upřený pohled na šikanujícího protivníka, který vám říká mrzáku, či násilníka mávajícího slovem teplouš jako baseballovou pálkou a odpověď „Jo, jasně. Jsem teplouš, jsem mrzák. No a co?“ podkopává sílu těch, kdo si přejí naši smrt.

Řada hnutí za společenskou změny použila jazyk a pojmenování právě k vytvoření hrdosti a moci. V afroamerických komunitách následoval vývoj od slova *Colored* ke slovům *Negro* a *Black* po vzestupu hrdosti a hněvu, který podněcoval hnutí za občanská práva, a zároveň tento vzestup podpořil.¹⁷⁷ Slogan „černá je krásná“ se stal pro černošskou komunitu a kulturu

působivým bojovým pokřikem. Jenže zatímco slovo *Black* se jasně pojí s hrdostí, používání slova *Negro* mezi lidmi černé pleti vyvolává velké diskuse. Podle některých laskavé a humorné nárokování tohoto slova odmítá určitý druh bolesti a ponížení, podle jiných tytéž pocity jen umocňuje. Ošklivá slova – *buzna*, *teplouš*, *negr*, *dement*, *mrzák*, *exot* – jsou silně nabitá emocionální a společenskou historií. Kdo z nás je může používat ve jménu hrdosti? Odpověď není logická.

Dovolte mi vyvrátit i ten nejmenší náznak, že lidé z LGBT komunity, kteří nenávidí slovo *teplouš*, *postižení*, kteří nesnášejí slovo *mrzák* a *exot*, a černoši, kteří nesnášejí slovo *negr*, jsou vězni svého internalizovaného útlaču. To by bylo příliš jednoduché a pohodlné. Místo toho se vydám choulostivější cestou, abych zkoumal způsoby, jak ošklivá slova, která někdy používáme k označení své hrdosti, čerpají ze složité spleti osobních a kolektivních dějin. Chci se vrátit ke své původní otázce: proč mě slovo *exot* znepokojuje?

Jenže i když odbočím od snadného a pohodlného argumentu, který se soustředí na to, jak se útlak může týkat těl či myslí postižených a libovat si v nich, musím vyřadit svou sebenenávist. I když odpověď na mou otázku týkající se slova *exot* zahrnuje víc než sebenenávist, musím se upřeně podívat na já, které chce být „normální“, na dítě, které si myslelo, že by mohlo a mělo být považováno za nepostižené, na mrzáka, který je pořád na rozpacích z toho, jak pohybuje tělem. Cítím, že hluboko v mém těle jsou stále zakořeněny zbytky studu, mlčení a izolace. V posledním desetiletí jsem se dokázal radovat z toho, že jsem pajda mezi pajdy, učil jsem se hněvu a subverzi a poznával grácii ve zkroucené ruce, třesu, kolébavém kulhání či zastřeném dechu a nacházel útěchu a kamarádství u postižených. Přesto jsem si nedokázal představit,

177 Jelikož v češtině neexistují výrazy, které by odpovídaly zde rozebíraným sémantickým posunům, necháváme anglické pojmy bez překladu. Významově nejbližší jsou výrazy *lidé jiné barvy pleti než bílé* (people of colour) a Afroameričan/ka (Black). (Pozn. editorky.)

že bych svou mozkovou obrnu stavěl na odív, i když to je nástroj, který používá mnoho postižených aktivistů a aktivistek. V podstatě tak nepostiženým říkají: „Tak se sakra podívejte. Dívejte se dlouho a pořádně. Sledujte moje zkroucené šmádní, moje škubající se tělo, moje ochablé nohy. Poslouchajte, jak moje ruce znakují jazyk, který ani neznáte. Všimněte si mých zakalených očí, které už neschovávám za sluneční brýle. Podívejte se na mě přímo, protože za celé ty roky, kdy jste na mě civěli, jste mě pořád neviděli.“ Je chlubení totéž co hrdost? Nevím. Vím ale, že pokaždé, když slyším postižené, jak o sobě mluví jako o exotech, moje desetiletí stará sebenenávist naráží na mou relativně nově nalezenou hrdost.

Slovo *exot* podle mě definuje osobní zkušenost dnešního postavení exota. Dostal jsem se do něj roku 1965 ve státní nemocnici Fairview, když mě lékaři poprvé prohlásili za „retardovaného“. Ještě jsem nemluvil a dali mi test IQ, který nevycházel z verbálních dovedností, ale z koordinace motoriky. Jako spastické dítě s mozkovou obrnou jsem v testu hanebně neuspěl. Nemohl jsem prostě pohybovat těmi jejich kostkami, kreslit ty jejich obrázky ani skládat jejich skládačky. Do postavení *exota* se dnes dostávám pokaždé, když se mi posmívají jako *dementovi*, *opici* nebo *cvokovi*. Dostávám se do něj pokaždé, když někdo civí, k čemuž dochází tak často, že už si toho ani nevšímám. Nevidím, jak lidé – zvědaví, zmatení, zneklidnění – otáčejí hlavy, aby se podívali na mé třesoucí ruce a trhané pohyby. Nevidím lidi, kteří se mě snaží pochopit, a pak se rozhodnou, že to nejde. Kdysi dávno jsem se všechny tyto vizuální zásahy do soukromí naučil blokovat. Že k nim dochází, vím jen proto, že si jich všímají moji přátelé a říkají mi to. Přesto vím, že to civění ukládám do svých kostí. Do postavení *exota* se dnes dostávám pokaždé, když nějaký cizí nebo známý člověk s dobrým úmyslem navrhne určitou kombinaci vitaminů, krystalů nebo vizualizačních technik new age, které podle něj mou mozkovou obrnu vyléčí. „Jo, jasně, jako bych nějaký lék hledal, jako by se moje mozkové buňky, které odumřely někdy před mým narozením, zázračně mohly obno-

vit.“ Jenže ta chvíle nevyhnutelně uplyne dřív, než mě tato slova napadnou. Jsou to moje osobní dějiny postavení exota.

Slovo *exot* navíc podle mě zastíňují složité kolektivní dějiny využívání a subverze v obludáriu. Těší mě poznání, že byli tací, kteří puzení bílých a nepostižených lidí k civění využívali. Moc se mi líbí, že se postiženým kdysi platilo za vystavování, předvádění a přehánění jejich postižení. Zároveň se mi nelíbí to, jak obludária utvrdila škodlivé lži o postižených lidech a nepostižených jiné barvy pleti. Pohrdám rasismem, diskriminací postižených, kapitalismem a imperialismem, jež vedly principály obludárií k tomu, aby kupovali a unášeli lidi. Rozčiluje mě, jak málo možností postižení měli.

Abych slovo *exot* naplnil hrdostí, musel bych přejít od svých osobních dějin exota do větších kolektivních dějin obludária. Při přechodu od posledních zbytků sebenenávisti a bolesti, kterou jsem si spojoval s civěním a slovem *dement*, bych použil podpěru Charlese Strattona či proměnu běžného jevu ve výjimečný od Anny Thompson, abych posílil svůj odpor. Mohl bych se označit za exota spolu s Daisy Hilton, Williamem Johnsonem a Otisem Jordanem.¹⁷⁸ Chci, aby to šlo.

Místo toho se oboje dějiny střetávají ve ztřeštěném závodě na vozících. Projít moje osobní dějiny není tak snadné: zbytky mi dřou kůži a kvůli staré známé bolesti zůstávám obezřetný a opatrný. Kolektivní dějiny lze těžko redukovat pouze na příběh o odporu a subverzi, který chci oslavovat a použít.

178 Charles Sherwood Stratton (1838–1883) vystupoval pod jménem „Generál Paleček“ ve známém podniku P. T. Barnuma. Daisy a Violet Hilton (1908–1969) se jako „anglická siamská dvojčata“ staly atrakcí moderních „freak shows“ již v raných dětských letech, získaly role v legendárním filmu *Freaks* (1932) a vystupovaly až do roku 1961. Ann Leak Thompson (1839 – datum úmrtí není známo), vystupovala v podniku P. T. Barnuma jako „bezruká dáma“. William Henry Johnson (1840–1926), muž afroamerického původu, byl znám pod jmény „Co je to?“ („What is it?“) a „Zip“. Podle slov Roberta Bogdana byl pro svou dlouhou kariéru v četných „freak shows“ nazýván „dean of freaks“ (Bogdan 1988: 134). Otis Jordan (1926–1990) jako performer vystupoval nejdříve jako „žabí chlapec“, později jako „lidská továrna na cigarety“.

Pořád myslím na lidi, kteří pracovali jako „Divoši Ubangi“. Jistě, z Charlese Strattona a Violet Hilton se stali producent a producentka a soubor podmínek, do kterých se narodili, a další soubor vykořisťovatelských podmínek spojených s jejich prací co nejvíc rozvrátili. Tito Afričani a Afričanky však byli oběťmi imperialismu a rasismu: jejich odpor, který se projevil už přežitím v cirkusu Ringling Brothers, není odpor, který je třeba oslavovat, ale odpor, který je třeba ctít a oplakávat.

350 |

Tento střet dějin mě nutí k přemýšlení o aktu svědectví. Existuje postavení exota – veřejný striptýz, bezskrupulózní civění na rozích ulic, vystavování nepostižených lidí jiné barvy pleti unesených do Spojených států, přehlídka lidí s kognitivním postižením jako nelidských bytostí – o němž musíme spíše vypovídat než je zahrnovat do své hrdosti? Jak se svědectví liší od hrdosti? Co mají společného?

[...]

Zamysleme se nad našimi obrázky v lékařských učebnicích. Stojíme osamoceni a nazí před tmavým pozadím, naše „znetvoření“ jsou zvýrazněna a uvedena v popiskách a oči nám zakrývají černé obdélníky. Tvůrci těchto učebnic nás lehkovážně používají jako ilustrace svých textů a přitom nám vymažou obličeje a naše těla změň v neživé exponáty. I když je tento druh lékařských obrázků běžný u velkého počtu často se překrývajících skupin osob – lidí postižených, „obézních“, intersexuálních, s jinou barvou pleti a obličejovými odlišnostmi – pro postižené mají pro své ukotvování lékařského modelu zvlášť závažné dopady. Naše těla jsou často vnímána jen a zcela jako zdravotní stav. Tyto učebnice nás objektivizují, naše těla přitom nesexualizují, ale medikalizují.

Zamyslete se nad charitativními televizními pořady. Postižení na pódiu jsou zbaveni své skutečné živé lidskosti a stávají se projekcemi, objekty, k nimž diváci mohou upnout svůj soucit a svoje přesvědčení o tragédii. Tyto pořady jsou objek-

tivizací, a nečiní přitom z těla něco exotického, ale vzbuzují k němu soucit.

Zamyslete se nad životem v pečovatelském domě. Lidi s výrazným hendikepem, z nichž většina pečovatelskou péči nepotřebuje, do institucí často vhání velký nedostatek zdrojů. Pokud jim program Medicaid¹⁷⁹ nezaplatí osobní asistenci v situaci, kdy nenajdou dostupné bydlení, pokud nemají k dispozici žádnou komunitu nebo podporu rodiny, stávají se pečovatelské domy odkladištěm. Novinář Joseph Shapiro líčí příběh Jeffa Gundersona, postiženého mladíka s mozkovou obrnou:

| 351

Dva pečovatelské domy, ve kterých Gunderson bydlel, byly určeny pro péči pro starší, ne mladé lidi. Gunderson musel dodržovat stejný režim jako celkově nemocní lidé pokročilého věku kolem něj. To usnadňovalo práci zaměstnancům pečovatelského domu. Spát chodil v sedm večer stejně jako jeho první spolubydlící, osmdesátník. Jeho strava byla mdlá, bez koření, často v podobě kaše připravované pro starší obyvatele, kteří nemohli jíst pevnou stravu... Asistenti jej někdy přivazovali k posteli. Za trest ho tahali do studené sprchy. Aby používal záchod podle plánu, který vyhovoval sestřám, dávali mu do kalhot kostky ledu... Někdy mu prý před spaním dávali čípek, a protože se nemohl sám pohybovat, strávil celou noc ve vlastních výkalech. (Shapiro 1994: 238)

Jeffovy zážitky sice nejsou pro pečovatelské domy typické, jsou však příliš časté. Slyšel jsem historky o lidech, které na celé hodiny přivázali k vozíku, o neléčených proleženinách a postelích hemžících se šváby, o letech prožitých v ohlupující nudě, o tom, jak se postižení stávali objekty – ne sexuálními nebo exotickými, ale objekty, které pasivně zanedbávali a aktivně zneužívali.

179 Americký program státně podporované zdravotní péče; na rozdíl od federálního programu Medicare je Medicaid zajišťován jednotlivými státy USA. (Pozn. editorky.)

Objektivizace hraje v životech postižených mnoho rolí, v žádné z nich z nás však nečiní sexuální objekty. Kategorizace z lékařského hlediska, soucit a zanedbávání vlastně dělají úplný opak. Proto je vztah postižených k sexuální objektivizaci často složitý. Kamarádka mi jednou řekla: *Když jsem byla na střední škole, chodila jsem na lov s kamarádkami. Kluci na nás křičeli a hulákali „Čau kočko, sekne ti to,“ nebo jen hvízdali. Jenže když pak uviděli moje ortézy na nohou a berle, přišli ke mně, tiše se omluvili a řekli, že to tak nemysleli. Byli upřímní. 20 let poté jako lesba po sexuální pozornosti lačním. Chci, aby na mě lesby hvízdaly a civěly na moje tělo, ne jako bych byla nějaký exot v oblodáriu, ale civěly s roztouženými očima, s očima, které by mě svlékaly. Chci, aby to tak myslely i poté, co uvidí můj vozík. Když mi kamarádka tenhle příběh vyprávěla, smáli jsme se a nedokázali slovy vyjádřit naše vzájemné pochopení složitého prolínání úniku a ztráty, který oba cítíme.*

Sexuální objektivizace není jednoduchá. Z jednoho úhlu pohledu se zdá, že jde proti osvobození člověka, prosazuje a udržuje institucionalizované rozdíly v moci: ženy se stávají pouhými sexuálními objekty pro radost mužů, běloši vnímají jako exotické těla a kultury lidí jiné barvy pleti, bohatí a lidé střední třídy projektují sexuální „neodpovědnost“ a „promiskuitu“ na chudé a lidi z dělnické třídy. Tato nerovnováha moci má obrovské důsledky pro osobní životy a veřejnou politiku.

Z jiného úhlu pohledu se zdá, že sexuální objektivizace se sexualitou naprosto souvisí. Jak se naše sexuální touhy vyjadřují a reprezentují? Jaké jsou rozdíly mezi žádoucím a nežádoucím sexuálním pohledem? Kdy tento pohled pro nás definuje naši sexualitu, často degradujícím a ponižujícím způsobem? A kdy nám pomáhá utvářet se jako sexuální bytosti? Tyto otázky mě nutí přemýšlet o sexuální objektivizaci, utváření sexuality definované námi samými a o jejich možném prolínání. Může v konkrétní komunitě, kde obrazy vytvářejí členové komunity pro sebe, sexuální objektivizace podpořit naši skutečně prožívanou sexualitu? Lesbická sexuální umělkyně Persimmon Blackbridge píše:

Předpokládá se, že pornografii vytvářejí muži pro muže. O sexuálních obrazech vytvářených ženami a pro ženy se nemluví. Jde o známý způsob, jak naše životy vymazat... Znázornění svázané ženy v časopise *Penthouse* a znázornění svázané ženy jí samotnou je vnímáno jako jedno a totéž. [Z tohoto pohledu] není žádný rozdíl mezi starým známým pohledem na „podřízeného Druhého“ a zranitelným zkoumáním sebe sama.

(Blackridge 1994: 80 in Kiss & Tell)

Mění se smysl sexuální objektivizace v závislosti na kontextu, a pokud ano, jak? Je podstatou lesbického striptýzu v lesbickém baru či působivého vystoupení „drag queens“ v queer baru sexuální objektivizace? Nebo jde o utváření sebe sama jako sexuálních objektů? Kde je hranice mezi sexuálním objektem a sexuálním subjektem? Mění se její poloha v závislosti na kontextu, komunitě, kultuře či záměru? Může se někdo stát sexuálním objektem prostřednictvím sexuální objektivizace? To nejsou triviální otázky. Kvůli nim probíhaly feministické boje o definici sexuality (*sex wars*) v 80. letech – aktivistek proti pornografii brojících proti aktivistkám proti cenzuře, feministek s kladným vztahem k sexu proti feministkám bojujícím proti násilí – a neexistují na ně žádné skutečné odpovědi, kromě přiznání toho, že situace je složitá.

Žijeme ve světě, který nenávidí sex a zároveň je sexem přesycený, protože se cpe všude: do televize, do filmů, na billboardy, do časopisů, do nočních zpráv. Přesto postižení v tomto světě nenacházejí ani stopu své sexuality. Jsme bezpohlavní, asexuální nežádoucí osoby. Nepřeháním. Zamyslete se nejprve nad genderem a nad tím, jak je utvářeno jeho vnímání. Být postiženou ženou znamená nebýt úplně ženou, být postiženým mužem znamená nebýt úplně mužem. Osobité projevy, jež pomáhají gender definovat – to, jak lidé chodí, houpou boky, gestikulují rukama, pohybují při hovoru ústy a očima, jak svými těly zaujímají prostor – vycházejí z toho, jak se pohybují nepostižení. Žena, která chodí s berlem, nechodí jako „žena“; muž, který používá vozík a ventilátor, se

nepohybuje jako „muž“. Konstrukce genderu závisí nejen na mužském a ženském těle, ale i na těle „nepostiženém“.

Ted' se zamyslete nad sexualitou. Aktivistka za práva postižených Connie Panzairno ve svých pamětech *The Me in the Mirror* (Já v zrcadle) píše o tom, jak šla do lesbického baru:

Nikdo se mnou nemluvil. Několik žen u baru se zeptalo mých asistentek, proč s sebou na takové místo přivedly svou „pacientku“. Vysvětlily, že já jsem tam proto, že jsem lesba, a ony proto, že pro mě pracují.

(Painzarno 1994: 212)

354 |

Nebo si vezměte to pozdvižení, když televizní zprávy z Los Angeles uvedly, že otěhotněla Bree Walker Lampley, která měla dědičné postižení částečně narušující kosti v prstech na rukou a na nohou. V kontaktním rozhlasovém pořadu na ni vyhrabávaly špínu kvůli tomu, že se rozhodla mít dítě, jež by mohlo být postižené. Moderátorka pořadu Jane Norris řekla:

Podívejte se na fakta: určité znetvoření je pro vás v životě nevýhoda. Lidé vás soudí podle vzhledu, podle tvaru rukou, těla i obličeje. Tak to prostě je. Pronásí o vás hodnotící soudy. Ať už je to správné, nebo ne, prostě je to zlé, opravdu... Pro mě by bylo morálně problematické navždy odsoudit své dítě k znetvořeným rukám.

Lidé, kteří do pořadu volali, hodnotili její přístup s ještě větší vehemencí. Jeden volající řekl: „Chci vědět, jaký měla motiv, aby to dítě měla... Vlastně si myslím, že je to nezodpovědné.“ Krok od slov, že je nemorální, aby postižená žena otěhotněla, k tomu, že je nemorální, aby žila sexuálně, je velmi malý. Connie je pacientka, nejen další lesba v lesbickém baru; Bree je nemorální a nezodpovědná, nejen další nastávající matka. Nepřeháním tedy, pokud říkám, že jsme bezpohlavní, asexuální nežádoucí osoby. Dostává se nám to do těla. Z tohoto pohledu se objektivizace zdá pozitivním uznáním sexuality.

Jak vysvětlím ono prolínání úniku a ztráty, jež naznačuje příběh mé kamarádky? Na jednu stranu postižení většinou sexuální objektivizaci a obtěžování, jemuž denně v práci a na ulicích čelí nepostižené ženy, unikají. Je to únik, který mi dal trochu prostoru. Mezi vším tím civěním, které vstřebávám a odrážím, jsem vděčný za to, že se nemusím potýkat s chlípnými pohledy. Na druhou stranu absencí jakéhokoli sexuálního pohledu, který by nám byl určen – žádoucího či nežádoucího – ztrácíme sami sebe jako sexuální bytosti. Pro to, co tato absence pro můj život znamená, nemám slova. Je to šklebící se díra, nehostinná mlha a každodenní „normální“ skutečnost. Transformovala se do neschopnosti vnímat sebe sama jako atraktivní a žádoucí bytost a zesílila můj pocit, že jsem ošklivý a nemotorný. Tyto významy nesnáším. V mém ideálním světě by žádní lidé nebyli nežádoucím pohledům vystaveni. Všichni bychom si mohli zvolit, zda budeme sexuální subjekty, sexuální objekty a sexuální bytosti. Existoval by milion způsobů, jak přiznat svou vlastní sexualitu i sexualitu druhých, a žádný by nesouvisel s útlakem. Ve stávajícím světě je však sexuální objektivizace mocným ukazatelem sexuality, byť škodlivým. Mocná je však i jeho absence.

LITERATURA

- Blackridge, P. 1994. „In Kiss & Tell.“ *Her Tongue on My Theory: Images, Essays and Fantasies*. Vancouver, B.C.: Press Gang Publishers.
- Bogdan, R. 1988. *Freak Show. Presenting Human Oddities for Amusement and Profit*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Panzairno, C. 1994. *The Me in the Mirror*. Seattle: Seal Press.
- Shapiro, J. 1994. *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*. New York: Times Books.